

KYMMENEN VUOTTA SUOMEN KIELEN OPETUKSEN KEHITTÄMISTÄ

KERTOMUS SUOMI TOISENA KIELENÄ -OPETTAJAT RY:N TOIMINNAN VAKIINTUMISESTA

Suomi toisena kielenä -opettajat ry:n toiminta aloitettiin tilanteessa, jossa Suomeen oli alkanut lyhyessä ajassa tulla yhä enemmän ulkomaalaisia. Suurimmat ryhmät olivat inkeriläisiä paluumuuttajia, venäläisiä ja muita entisen Neuvostoliiton kansalaisia, kuten virolaisia, sekä somalaja. Suomen kielen opetus ulkomaalaisille laajeni nopeasti, ja haasteet olivat erilaiset kuin siihen asti yliopistoissa suomen opetuksessa vieraana kielenä. Kaikki oppilaat eivät olleetkaan enää akateemisesti koulutettuja.

Opettajia ja oppimateriaaleja tarvittiin nopeasti lisää. Alan lainsäädäntö puuttui lähes kokonaan. Opettajankoulutuksesta vasta keskusteltiin. Oli selvää, että suomen kielen ulkomaalaisopetuksen tarve kasvaisi kasvamistaan. Peruskouluihin ja lukioihin ilmestyi suomea puhumattomia oppilaita kesken lukukausienkin. Ensimmäinen S2-opetus suunnitelmalla otettiin käyttöön vuonna 1994. Siinä käsiteltiin suomea toisena kielenä vielä vieraan kielen oppimääränä. Suomen opetuksesta toisena kielenä oli 1990-luvun alussa muutamia selvityk-

siä lukuun ottamatta tuskin lainkaan tutkusta, joten sen tarve oli polttava. Jo senkin takia yliopistojen suomen kielen laitoksiin kaivattiin suomeen toisena kielenä erikoistuneita professoreja. Työmarkkinoilla suomea toisena kielenä opettavien asema oli epämääräinen. Kaikissa oppilaitoksissa — esimerkiksi aikuisoppilaitoksissa — ei opettajilta osattu vaatia mitään tiettyä kelpoisuutta, ja niinpä suomea saattoi jossakin »opettaa» jopa henkilö, jolla ei ollut mitään alaan liittyvää koulutusta. Oma ongelmansa olivat ulkomailta Suomeen muuttaneet vain heikosti suomea hallitsevat opettajat, jotka olivat lähtömaassaan saaneet opettajankoulutuksen. Tämä kaikki ilmensi, ettei suomen opetusta toisena kielenä pidetty kovinkaan suurella arvolla. Ymmärrettävästi noissa oloissa opettajan palkkakin oli hyvin tapauskohtainen.

YHDISTYKSEN PERUSTAMINEN

Aluksi ei ollut itsestään selvää, että uusi yhdistys keskittyisi suomen kielen opetukseen. Tammikuussa 1994 pidettiin laaja

kokous, johon osallistui paitsi suomen kielen opettajia myös muita maahanmuuttajien opettajia, opintojen ohjaajia, työelämään valmentajia ja yhteiskunta-aineiden opettajia. Ehdolla oli myös laajapohjainen maahanmuuttajien opettajien yhdistys. Asetettiin työryhmä pohtimaan, mikä olisi käyttökelpoisin valinta. Tuloksena oli selkeästi rajautuva suomen kielen opettajien yhdistys.

Suomi toisena kielenä -opettajat – Finska som andra språk -lärarna ry:n perustamiskokous pidettiin 18.5.1994 Helsingin yliopistossa. Kokouksessa oli läsnä 38 henkilöä. Kokous päätti valita keskusjärjestökseen Äidinkielen opettajain liiton; ehdolla oli myös Suomen kieltenopettajien liitto. Yhdistys merkittiin yhdistysrekisteriin 25.4.1996. Sääntöjen mukaan yhdistyksen tarkoituksena on valvoa jäsenten yleisiä ja yhteisiä ammatinharjoittamiseen liittyviä etuja, edistää jäsenten välistä yhteistoimintaa ja parantaa alan yleisiä toimintaedellytyksiä. Näiden tavoitteiden mukaisesti yhdistyksen tehtävänä on parantaa S2-opettajien ja -opetuksen asemaa, puuttua epäkohtiin, järjestää täydennyskoulutusta ja pyrkiä tuottamaan opetusta tukevia julkaisuja. Vähäinen ei ole ollut myöskään tehtäväsuhteiden luojana ja kehittäjänä, kun yhteistyötä on harjoitettu opetusalan ammattijärjestöjen, lainlaajitoiden ja opetusvirastojen kanssa. Yhteyksiä ulkomailla toimiviin suomen opettajiin on niin ikään pidetty yllä.

Yhdistyksen ensimmäisessä toimintasuunnitelmassa vuosiksi 1994–1995 korostuivat perusasiat, kuten opettajien palkkaus ja kelpoisuudet, täydennyskoulutus, oppimateriaalit, S2-ylioppilaskoe sekä alan tunnetuksi tekeminen, käsite »suomi toisena kielenä» kun ei ollut selvä edes kaikille koulutusosalalla kuten opetusministeriössä toimiville, saati muun monikulttuurisuuden edustajille. Tutkimustakin haluttiin herätellä. Tavoitteena oli siis alan profiilin kohottaminen.

YHDISTYKSEN PONNISTELUT S2-OPETUKSEN ASEMAN VAHVISTAMISEKSI

Opetusministeriö kirjoitti 1990-luvun keskivaiheilla peruskoulua ja lukiota koskevia koululakeja uudelleen, ja yhdistys yritti saada suomesta toisena kielenä oman oppiaineen ja sille tuntikehyksen. Yhdistyksen tärkeimpiä tavoitteita oli myös selkiinnyttää opettajien kelpoisuudet. (Yhdistyksen kirje 29.11.1997 eduskunnan sivistysvaliokunnalle.) Asiasta neuvoteltiin monet kerat opetusministeriön virkamiehen kanssa, ja tietoa jaettiin molemmin puolin.

Varsin pian kävi ilmi, että suomesta toisena kielenä ei tule omaa oppiainetta, vaan se oli mahdollista saada oppiaineen äidinkieli ja kirjallisuus oppimääräksi. Tämä tarkoitti käytännössä myös opettajien kelpoisuuksien selkeyttämistä ja vahvistamista. Nykyään S2-opettajalla tulee olla yleissivistävissä kouluissa äidinkielen ja kirjallisuuden opettajan kelpoisuus. Ratkaisu koski siis vain peruskoulua ja lukiota. Tässä vaiheessa muutamat omaa oppiainetta ajaneet vetäytyivät pettyneinä sivuun yhdistyksen toiminnasta.

Yhdistys ei kuitenkaan ole tyytymätön koululain tuomaan ratkaisuun, sillä asema omana oppiaineena ei sinänsä takaa ilman muuta opetusresursseja. Kunnilla olisi ollut suuria vaikeuksia kustantaa uutta pakollista oppiainetta, eikä siihen ehkä aina olisi ollut tahtoaakaan. Yhdistyksen näkemyksen mukaan S2-opetus on paremmassa turvasa äidinkielen ja kirjallisuuden oppimääränä, sillä äidinkieltä ja kirjallisuutta on kerättävä kaikkiaan pakko kouluissa opettaa.

Suomella toisena kielenä on oma opetussuunnitelmansa, ja vuonna 1996 kirjoitettiin ensimmäinen S2-ylioppilaskoe. Senkin voi katsoa vakiinnuttaneen suomi toisena kielenä -opetuksen asemaa. Tärkeitä saavutuksia ovat kakkossuomelle osoitetut

virat. Niitä saatiin ensin pääkaupunkiseudulle, joitakin muihinkin kaupunkeihin. Nyt niitä on jo kymmeniä. Virat nostavat oppimäärän arvostusta ja turvaavat oikean palkkauksen ja lailliset lomat. Ilman viran suomaan turvaa naisvaltaisen alan ongelmia ovat esimerkiksi äitiyslomiin liittyvien oikeuksien polkeminen, mihin yhdistys on pyrkinyt vaikuttamaan. Työsuhteilla keinottelua on vähentänyt osaltaan se, että myös ammatillisiin aikuiskoulutuksen oppilaitoksiin on saatu ensimmäiset S2- virat. Aikuiskoulutuksen puolella ei ole ollut selvää, mitkä ovat kelpoisuusvaatimukset, ja niinpä on ollut paineita saada virkoja väljemmillä ehdoilla kuin peruskoulussa ja lukiossa.

S2-OPETTAJIEN KOULUTUS

S2-opettajien koulutusta pohti 1990-luvun alussa komitea, joka koostui pääosin yliopistoväestä. Yhdistyksen mielestä suuri epäkohta oli, ettei komiteaan kuulunut ainuttakaan koulussa käytännössä suomea toisena kielenä opettavaa henkilöä. Komitean työ jäi valitettavan vajaaksi, sillä se ei vahvistuttanut opettajien kelpoisuusehtoja opetusministeriössä, mikä aiheutti paljon työtä ja mieliharmia sekä yhdistykselle että yksittäisille S2-opettajille. Komitean käsityksen mukaan suomi toisena kielenä oli vieraan kielen oppimäärä, ja sen opettajalle riittivät suomen kielen aineopinnot. Yhdistyksen käsitys on, että suomen kieli ei voi jäädä etenkään lapsille ja nuorille vieraaksi kieleksi, vaan heidän täytyy pystyä opiskelemaan ja myöhemmin myös työskentelemään suomeksi suomalaisessa yhteiskunnassa. Suomen kielestä on tultava heille äidinkielen veroinen käyttökieli.

Valitettavan usein S2-opetuksen tulokset ovat jääneet heikoiksi, mitä voidaan pitää osoituksena opettajien lisäkoulutuksen tarpeesta. 1990-luvulla yliopistojen suomen

kielen laitokset alkoivat tarjota erilajuisia ja -sisältöisiä erikoistumisohjelmia. Siitä, mitä niiden pitäisi sisältää, on edelleen eriäviä mielipiteitä. Osassa ohjelmia painottuu kielitietous, osassa kulttuuritietous. Molempia tarvitaan, mutta S2-opettajien yhdistys korostaa, että on tarkoitus opettaa ennen kaikkea kieltä, ja siksi opettajalla tulee olla vankka ymmärrys suomen kielen rakenteesta. On esiintynyt sellainenkin näkemys, että suomen opettamiseen toisena kielenä ei tarvittaisi yhtä paljon koulutusta kuin äidinkielen opettamiseen. Tämän näkemyksen kannattajilta itseltään puuttuvat yleensä opetusharjoittelu ja kirjallisuusaineen opinnot. Yhdistys on ilmaissut lukuisissa yhteyksissä kantansa, että S2-opettaja tarvitsee äidinkielen ja kirjallisuuden opettajan perustiedot ja -taidot ja niiden lisäksi suomen opettamiseen toisena kielenä tarvittavat erikoistumisopinnot joko tutkintoon sisällytettynä tai täydennyskoulutuksena. Yhdistys on muistuttanut siitäkin, että täydennyskoulutukset antavat eväitä ammattiin, mutta eivät kelpoisuutta, jos sitä muuten ei ole.

Yhdistys on järjestänyt jäsenilleen koko toimintansa ajan kahdesta kolmeen kertaan vuodessa ilmaisen koulutuspäivän. Niiden teemoja on vaihdeltu, koska jäsenistöön kuuluu eri pohjakoulutuksen saaneita peruskoulun ala-asteen opettajista aikuiskouluttajiin. Näkemysten avartamiseksi koulutukseen on sisällytetty tutustuminen suomen opetukseen Ruotsissa, Virossa ja Karjalan tasavallassa.

JÄSENISTÖ

Toiminnan alussa jäseniä oli kolmisensataa, mukana myös finskan opettajia. Kun kävi selväksi, ettei yhdistys voi toimia kaikkien epäpätevien opettajien puolestapuhujana, reagoitiin eroamalla. Koko toiminnan ajan luku on ollut yli 200, ja juhluvuonna mukana on noin 255 jäsentä.

▷

Yhdistys järjesti vuonna 2001 silloisille 240 jäsenelleen kyselyn, jotta olisi saatu kuva, kuinka paljon ja millaista edunvalvontaa tarvittiin. Peruskoulun ja lukion opettajien asema oli saatu selväksi, mutta koko muu laaja opetuskenttä on edelleen erilaisten tarpeiden ja tavoitteiden revittävä. Mihin yhdistyksen tulisi keskittää voimansa?

Vastausten mukaan jäsenistöstä 33 prosenttia opettaa sekä äidinkieltä ja kirjallisuutta että suomea toisena kielenä, 40 prosenttia opettaa vain suomea toisena kielenä. Monilla opettajilla on tunteja yhteiskunnallisista aineista, on työhön ja opintoihin ohjausta, on vieraita kieliä (esimerkiksi venäjää) tai mitä tahansa muita oppiaineita.

Koska koululaissa suomi toisena kieleenä -oppimäärän oppiaineeksi tuli äidinkieli ja kirjallisuus, nousi kysymys opettajakunnan kirjallisuuden opinnoista näkyväksi. Vastausten mukaan tilanne ei tässä suhteessa näytä huonolta: 53 prosentilla on josakin kirjallisuusaineesta cum laude -opinnot tai enemmän ja 9 prosentilla approbaturopinnot. Lingvistinen, nimenomaan suomen kielen opettajan koulutus on suurimmalla osalla, luokanopettajia tai kasvatus-tieteen maistereita on vain 15 prosenttia.

Suurin osa yhdistyksen jäsenistä on kokeneita opettajia. Useampi kuin viidesosa on toiminut opettajana yli 10 vuotta, reilu viidennes 7–10 vuotta, samoin runsas viidennes 4–6 vuotta, kolmasosa on opettanut 1–3 vuotta ja vain puoli prosenttia on aivan aloittelijoita. Jäsenet edustavat kaikkia yhteiskuntamme koulumuotoja: yleisivistävässä koulussa työskentelee 59 prosenttia, ammatillisissa oppilaitoksissa 30 prosenttia, vapaissa kansansivistyslaitoksissa 32 prosenttia, yliopistoissa 22 prosenttia ja yksityisissä koulutusyrityksissä 5 prosenttia. Moni kerää ansionsa siis rinnan eri oppilaitoksista tai on siirtynyt oppilaitoksesta toiseen aina työtilanteen mukaan.

Yhdistystä kiinnostaa luonnollisesti työsuhteiden vakinaisuus. Siinä on paljon parantamisen varaa. Virka on vain 25 prosentilla jäsenistä, toistaiseksi jatkuva toimi 30 prosentilla. Vastanneista 49 prosenttia kertoo määräaikaisista sopimuksista, muutaman päivän mittaisista noin vuoden kestäviin. Vastauksissa on käytetty ilmauksia »noin 20 pätkeä», »7 vuotta sijaisuuksia», »ei koskaan vakinaista työtä kuuteen vuoteen», »13 vuotta pätkeä». Tämä on S2-opetuksen suuri ongelma ja työn kehittämisen jarru.

YHDISTYKSEN ASIALISTALLA

Vaikka peruskoulun ja lukion S2-opetus ainakin lainsäädännön kannalta näyttää olevan kunnossa, ongelmia käytännön järjestelyissä ilmenee lähes kaikissa kouluissa. S2-opettajien opetusvelvollisuus on tosin saatu sovituksi samaksi kuin äidinkielen opettajien.

Yhdistys on monesti ilmaissut huolensa siitä, että maahanmuuttajaoppilaan peruskoulun päästötodistuksessa on suomen kielen arvosana, joka ei vastaa oppilaan todellista kielitaitoa. Oppilas pääsee arvosanojensa perusteella lukioon, mutta hän ei edisty kielivaikeuksien takia, eikä lukioissa ole tukiopetusresursseja. Yhdistys on ollut mukana kehittämässä S2-tasotestejä, joiden kouluihin postittamisestakin se on huolehtinut. Oikea, tasapuolinen arviointi on ollut useiden vuosien ajan yhdistyksen tavoitteena.

Kun Äidinkielen opettajain liitto pyysi vuonna 2002 yhdistystä listaamaan opetuksen epäkohtia ja kehittämisen esteitä, syntyi pitkä luettelo. Koko koulutusjärjestelmää ja sen rahoitusta koskevat ongelmat näkyvät aikuisopetuksen puolella. Opettajilla ei useinkaan ole vakinaista työsuhdetta, ja siinä tilanteessa on vaikea kehittää pitkäjänteisesti työtään. Vaikka opettajat venyisivät kuinka suurien vaatimusten mukaan, poukkoileva ja lyhytjänteinen kurssitus ei tuota

hyviä oppimistuloksia. Opiskelijoilta puuttuu tavoitteellinen, johdonmukaisesti etenevä kielenopiskeluohjelma. Edistyneille ei ole tarpeeksi työelämän tarpeisiin valmentavia kursseja; toisaalta jopa keskitason kursseille on joutunut kirjoitus- ja lukutaidotonta väkeä, kun heille sopivia kursseja ei ole järjestetty ja kotouttamisohjelman takia on jotain kurssia käytävä. S2-opettajilla on vielä paljon vaikeuksia voitettavanaan ja yhdistyksellä työtä yrittäessään vaikuttaa epäkoh-tien korjaamiseen.

Uudehko ilmiö, johon yhdistys ei ole ainakaan vielä pystynyt vaikuttamaan, ovat yksityiset koulutusyritykset, jotka tarjoavat suomen kielen kursseja ulkomaalaisille halvemmalla kuin perinteiset oppilaitokset. Niiden tason, opettajien pätevyuden ja palkkaamisen valvontaan ei ole keinoja. Aikuisopiskelijoiden kielitaidon tason arviointi on ollut kirjavaa. Yhdistys pitää tärkeänä, että näillekin kursseille luotaisiin pelisäännöt.

YHTEISTYÖ MUIDEN SUOMEN KIELEN OPETTAJIEN KANSSA

Yhdistyksen tavoitteena on ollut yhteistyö muiden suomen kielen opetusta edustavien järjestöjen kanssa. Yhteyksiä on pidetty muun muassa Ulkomaanlehtoriyhdistykseen, ja sen jäseniä on liittynyt Suomi toisena kielenä -opettajien yhdistykseen palat-tuaan kotimaahan ulkomaiden yliopistoista. He ovat toivoneet S2-yhdistykseltä tukea työllistymiseen kotimaassa. Heidän koulutuksensa, pätevyysvaatimuksensa ja työkokemuksensa ovat kuitenkin hyvin erilaiset kuin Suomi toisena kielenä -opettajien yhdistyksen jäsenistön, joten yhteistyötä yhdistysten välillä on syntynyt niukasti.

Äidinkielen opettajain liiton kanssa yhteistyö on ollut tiivistä, liitto on pitänyt kakkossuomen tarpeita esillä ja S2-opetta-

jien yhdistys on pyrkinyt kirjoittamaan aina pyydettäessä Virke-lehteen. Yhdistyksen edustaja on kuulunut jatkuvasti Äidinkielen opettajain liiton neuvottelukuntaan. Myös opetussuunnitelmista ja muista opetusjärjestelyjä koskevista kysymyksistä yhdistys on laatinut lukuisia lausuntoja.

Erityisesti toiminnan alkuvuosina pidettiin yhteyksiä Ruotsiin. Haettiin oppia siitä, miten ruotsia opetetaan toisena kielenä ja miten ruotsinsuomalaisten koululaisten kielitaito kehittyy. Koulutusyhteistyötä on tehty toisinkin päin. Yhdistyksen jäsenet ovat toimineet opettajina lähialueiden suomen kielen opettajien täydennyskoulutuksessa, mikä on luonut edellytyksiä muillekin ammatillisille yhteyksille Venäjän ja Viron suomenopettajien kanssa.

YHDISTYKSEN NÄKYVYYS JA MERKITYS

Yhdistys on toiminut aktiivisesti yhteiskunnallisena vaikuttajana. Se on kirjoittanut vuosittain useita lausuntoja ja vetoomuksia opetusministeriöön, ollut kuultavana eduskunnan sivistysvaliokunnassa ja julkaissut kantaa ottavia kirjoituksia lehdissä. Viime vuosina viranomaiset ovat pyytäneet yhdistykseltä säännöllisesti lausunnot valmisteilla olevista suomi toisena kielenä -opetusta koskevista asioista. Esimerkiksi vuoden 2003 lopulla käytiin kiihkeä taistelu opettajien kielitaitovaatimuksia koskevan asetuksenmuutoksen valmistelussa. Yhdistyksen kannan voi ilmaista lauseella »Opettajan on osattava suomea».

Yhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja Anna Kurkela teki kahden kolmivuotiskautensa aikana yhdistyksen näkyväksi opetusministeriössä ja Opetushallituksessa. Vuonna 2000 valittiin Marjo Mela puheenjohtajaksi. Lainsäädännön kiemurat ja ammattiyhdistyspolitiikka, kuten neuvonta virkoja koskevissa ristiriidoissa, ovat työllis-

täneet puheenjohtajaa aina vain enemmän.

Säännöissään mainittujen tavoitteiden mukaisesti yhdistys julkaisi vuonna 2003 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantaman kirjan *Suomi kakkonen. Opas opettajille*, joka sisältää käytännönläheisiä ideoita ja perustietoa suomen opettamisesta toisena kielenä. Siitä on apua sekä aloiteleville että kokeneille opettajille. Kirjan kirjoittajista suurin osa on yhdistyksen jäseniä, ja toimitustyöstä vastasivat puheenjohtaja Marjo Mela ja varapuheenjohtaja Pirjo Mikkonen. Kirjaa oli odotettu, ja se on täyttänyt tavoitteensa. Vireällä yhdistyksellä on tekeillä kirjat myös itämerensuomalaisten kielten opettamisesta toisena kielenä sekä kirjallisuudesta S2-opetuksessa. Näin kymmenvuotias yhdistys laajentaa

koulutustehtävänsä julkaisuilla.

Kymmenen vuoden aikana Suomi toisena kielenä -opettajien yhdistys on tullut näkyväksi ja vaikuttavaksi. Se on saanut aikaan paljon, mutta nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa sen työsarka vain laajenee. Juhlavuotta yhdistys on viettänyt arkisesti. Se ponnistelee jatkuvasti sekä opetuksen sisällön kehittämiseksi että ulkoisten edellytysten parantamiseksi. Suomi toisena kielenä on yksi kielemme ilmene-mismuoto, jolla on jatkuvasti laajeneva käyttäjäkunta. ■

MARJO MELA

PIRJO MIKKONEN

Sähköposti: marjo.mela@pp.inet.fi

pirjo.mikkonen@kotus.fi

KOTIKIELEN SEURAN KEVÄÄN OHJELMAA

Teemailtapäivä *Kelan tiskiltä R-kioskille* — vuorovaikutus asiointitilanteissa

perjantaina 22. huhtikuuta Helsingin yliopiston pienessä juhlasalissa

12.15–12.45

Marja-Leena Sorjonen, Liisa Raevaara ja Hanna Lappalainen:

Asiointikeskusteluhankkeen taustaa

12.45–13.45

Liisa Raevaara ja Marja-Leena Sorjonen:

Asiakkaiden eri tavat kertoa asiansa — kohteliaisuuserojako vain?

13.45–14.15

Kahvitauko

14.15–15.15

Hanna Lappalainen:

Minä, mie, mä — pronominit kielellisen vaihtelun ilmentäjinä

15.15–16.00

Marja-Leena Sorjonen ja Liisa Raevaara:

Rupattelu Kelassa ja kioskillä — asiaa vai ei?

Esitysten yhteyteen on varattu aikaa kysymyksille ja keskustelulle.